

Eesti-uuringute Tippkeskuse kevadkonverents

**OLGEM EUROOPLASED, AGA
SAAGEM KA EESTLASTEKS!
DIALOGID EESTIGA**

27.–28. aprillini 2018 Rakveres

Kava ja ettekannete teesid

Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti-uuringute Tippkeskus

Eesti-uuringute Tippkeskuse kevadkonverents

**Olgem eurooplased,
aga saagem ka eestlasteks!
Dialoogid Eestiga**

27.–28. aprillini 2018 Rakveres

Kava ja ettekannete teesid

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2018

Koostanud Piret Voolaid
Toimetanud Asta Niinemets
Kaane kujundanud Andres Kuperjanov
Küljendanud Diana Kahre

Korraldajad:
Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond
Eesti-uuringute Tippkeskus

Korraldustoimkond:
Mare Kõiva, mare@folklore.ee
Anne Ostrak, anne.ostrak@folklore.ee
Piret Voolaid, piret@folklore.ee

Konverentsi koduleht asub veebiaadressil
<https://www.folklore.ee/CEES/2018/kevad/>

Konverentsi toimumist toetavad Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus TK 145), Eesti Teadusagentuuri institutsionaalne uurimisprojekt IUT 22-5, Eesti Kultuurkapital.

CENTRE OF EXCELLENCE
IN ESTONIAN STUDIES

ISSN: 2585-6871 (trükis)
ISSN: 2585-688X (veeb)
ISBN 978-9949-586-71-4 (trükis)
ISBN 978-9949-586-72-1 (pdf)

© Autorid 2018
© Kaanekujundus: Andres Kuperjanov
© Eesti Kirjandusmuuseum 2018

Eessõna

Gustav Suitsu sõnastatud Noor-Eesti kreedo „Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!“ on ilmunisajast 1905. aastal olnud enim tsiteeritud ja tõlgendatud üleskutse, aktuaalne ja kõnetav rohkem kui saja aasta jooksul. Sellel sõnumil on olnud tähendus rahvuslastele ja poliitikutele ning see on vahendanud teed haritusele ja paljudele üllastele sihtidele.

Missuguseid eestlaseks olemise tõlgendusi võimaldab kreedo täna sel päeval? Mida me teame eestlaseks olemisest tänaste uuringute põhjal? Kas see on üksnes jäägitu edulugu ja millele see tugineb? Võib-olla peaksime selle sõnastama tänaste uurimistrendide valguses ja rahvustundest lähtudes hoopis: „Olgem eurooplased, aga saagem ka eestlasteks!“

Eesti-uuringute Tippkeskus on tegutsenud kaks aastat ja selle ajaga on tööle hakanud 12 valdkondadeülest töörühma: ajalooliste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringute töörühm; biograafika töörühm; digitaalhumanitaaria ja keeletehnoloogia töörühm; eetika, keele- ja vaimufilosoofia töörühm; kirjakultuuri ja kirjandusuuringute töörühm; korpuspõhiste keele-, kirjanduse ja folklooriuuringute töörühm; kõne- ja muusikauuringute töörühm; migratsiooni- ja diasporaauuringute töörühm; narratiivi uuringute töörühm; nüüdiskultuuri (sh meedia) uuringute töörühm; soouuringute töörühm ning usundi- ja müüdiuuringute töörühm.

Kevadkonverentsi töö toimub töörühmade ettekandeblokkides, konverentsi eesmärk on suhestuda aktuaalsete sotsiaal- ja humanitaarküsimustega ühiskonnas, kajastada tippkeskuse teadlaste käsilolevaid põnevaid uurimisküsimusi ning -tulemusi, analüüsida ühiselt kahe tegevusaasta järel, kuidas on taotlusest lähtuvaid probleeme lahendatud.

KAVA

Reede, 27. aprill 2018

8.30 Väljasõit Tartust Eesti Kirjandusmuuseumi eest

10.30 Saabumine Rakverre, registreerimine, tervituskohv

11.15 Mare Kõiva, Anne Ostrak, Piret Voolaid

Avasõnad, lühiülevaade Eesti-uuringute Tippkeskuse senisest tegevusest

11.30–12.30 Mait Metspalu

Genoome muukides ajaloo jälgedes. Eestlastest ka

12.30–13.30 Lõunapaus

Juhatab Renate Pajusalu

13.30–14.15 Soouuringute tööruh

Johanna Ross: *Hullud naised nõukogude eesti kirjanduses*

Raili Marling: *Soodiskursuste (ära)kasutamine neoliberalistlikus ja populistlikus retoorikas*

14.15–15.00 Biograafika tööruh

Kristi Metste: *Eluloo allikatest ja biograafilise narratiivi loomise võimalustest Faehlmanni eluloo näitel*

Tiina Ann Kirss: *Uus naine, uus kirjakeel: Leeni Ploompuu ja Eduard Hubeli kirjavahetus 1906–1908*

15.00–15.45 Digitaalhumanitaaria ja keeletehnoloogia tööruh

Dage Särg, Siim Orasmaa: *Keeletehnoloogia võimalustest humanitaarias*

Liis Ermus, Meelis Mihkla: *Lühikeste helitute konsonantide helilisuse prognoosimine kirjaliku teksti põhjal*

15.45–16.15 Kohvipaus

Juhatab Liina Lukas

16.15–17.00 Eetika, keele- ja vaimufilosoofia tööruh

Eve Kitsik: *Kes on eestlane – vaidlus keele või reaalsuse üle?*

Heidy Meriste: *Süü- ja häbitunde seostest Jaan Krossi „Kajalugudes“*

17.00–17.45 Kirjakultuuri ja kirjandusuuringute tööruh

Katre Kikas, Anneli Kõvamees, Liina Lukas, Arne Merilai, Aija Sakova, Katre Talviste: *Eestlasest eurooplaseks eesti-läti-saksa-vene kirjandussuhtluse kaudu*

17.45–18.15 Assotsieerunud liikmed

Tiiu Jaago: *Elulood folkloristlikust vaatepunktist*

Aimar Ventsel: *Kas eestikeelne teadus on vajalik ja võimalik?*

18.15 Projekti- ja raamatuesitlused

Epp Annus: *Coloniality, Nationality, Modernity: A Postcolonial View on Baltic Cultures under Soviet Rule*. Routledge, 2018

Tiiu Jaago: *Mäetagused 70: Suulisus, kirjalikkus, digitaalsus*

Andres Kuperjanov: *Ajakirjad Mäetagused + Folklore = 1000 artiklit!*

Mare Kõiva: *Sator 18: Balkan and Balticum: Current Studies in the Postsocialist Space; Sator 19: Миссия выполняема: Перспективы изучения фольклора*

19.00–20.00 Õhtusöök

20.00–22.00 Sauna- ja veekeskus

22.00 Töörühmade kogunemised vastavalt rühmajuhtide plaanidele

Laupäev, 28. aprill 2018

8.00–9.00 Hommikusöök

Juhatav Aija Sakova

9.00–9.45 Korpuspõhiste keele-, kirjanduse ja folklooriuuringute töörühm

Olga Gerassimenko, Neeme Kahusk, Kadri Vider: *KORPi päringusüsteem abiks digitaalsete allikate uurimisel*

Marin Laak, Kaarel Veski, Tiina Saluvere: *Semperi ja Barbaruse kirjavahetuse korpuse loomisest*

Külli Habicht, Tiit Hennoste, Anni Jürine, Helle Metslang, David Ogren: *Keelekasutuse varieerumine ja selle mõjurid läbi aja ja tekstiliikide*

9.45–10.30 Kõne- ja muusikauuringute töörühm

Toomas Siitan, Kristel Pappel, Anu Kõlar: *Muusikaline piiritsoon*

10.30–11.15 Migratsiooni- ja diasporauuringute töörühm

Anu Korb: *Eestlusest Siberi mitmekultuurilises ümbruses*

Anneli Kõvamees: *Reisil olek kui olemise viis*

Marin Laak: *„Labour of love!” Eesti pagulaskirjandusest Austraalias*

Anneli Mihkelev: *Pagulaskirjanduse dialoogid Eestiga*

Triinu Ojamaa: *Eesti immigrantide kohanemisest võõrsil*

Mare Kõiva: *Kultuuri materiaalsed väljendused: vene rahvusrihm Eestis*

11.15–11.45 Kohvipaus

Juhatab Eda Kalmre

11.45–12.30 Narratiiviuuringute töörühm

Anneli Mihkelev: *Popkultuuri dialoog Eestiga* Eduard Vilde loomingus

Anneli Kõvamees: *Ivan Belkini (eestistatult Orava) heitlused*

Mare Kalda: *Internetikasutajad “Kevade” kallal. Stereotüüpide taasloomine ja muutmine*

12.30–13.15 Nüüdiskultuuri (sh meedia)uuringute töörühm

Saša Babič: *Where do we send the other in swearwords?*

Piret Voolaid: *Eesti rahvussport huumori ja iroonia mänguväljal*

Liisi Laineste: *Facebooki reaktsioonid kaks aastat hiljem*

Ell Vahtramäe: *ETV „Suud puhtaks” (15.02.2017)*

kommentaariumid: Eesti muukeelsed õpilased (stendiettekanne)

13.15–14.15 Lõunapaus

Juhatab Kristiina Ross

14.15–15.00 Ajalooliste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringute töörühm

Epp Annus, Kristiina Ross, Mari Sarv: *Humanitaarteadused ja rahvuslus*

Astrid Tuisk: *„Annab küll ette kujutada, kui tore see mäng on!” Nõukogude-aegsest lastemängude kogumisest kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas*

Taive Särg: *Etnilise ja rahvusliku identiteedi pidev taasloomine*

15.00–15.45 Usundi- ja müüdiuuringute töörühm

Reet Hiimäe: *Aafrika-uuringud Eesti-uuringute osana?*

Tõnno Jonuks, Atko Rimmel: *Usk, mets ja eestlase identiteet*

15.45 Lõpetamine

16.00–16.30 Lõpukohv

16.30 Väljasõit Tartusse

AJALOOLISTE VÄLJENDUS- JA KULTUURI- PRAKTIKATE UURINGUTE TÖÖRÜHM (juhid Epp Annus, Kristiina Ross, Mari Sarv)

Humanitaarteadused ja rahvuslus

Kristiina Ross (Eesti Keele Instituut)

Epp Annus, Mari Sarv (Eesti Kirjandusmuuseum)

- Rahvuslus pole ühtne ideoloogia, vaid mitmuslik ja ajas muutuv.
- Etnosest kujuneb rahvus vaid sel juhul, kui leidub arvestatava suurusega kogukond, kelle liikmetele läheb nende rahvuslik kuulumine korda: st neid köidab rahvuse kui kujuteldava kogukonnaga afektiivne side.
- Iga rahvus on erinevuste kogum, mida määratlevad need, kelle hääl on mingil ajajärgul kõige rohkem kuuldaval – need, kellel on kultuuriline agentsus, st võime mõtteid kuulamisväärsena ringlusse lasta.
- Iga ühiskond vajab sujuvaks toimimiseks teatavat sidusust, teadmist selle kohta, mis kogukonna liikmeid ühendab või piiritleb.
- Humanitaarteadustel on Eesti oludes olnud ja on oluline roll rahvuskogukonna sidususe loomisel ja hoidmisel.
- Rahvuslus on seotud valitsevate ideoloogiatega: nõukogude võim, aga ka 1930. aastate ametlik riigirahvuslus ning varasemad tsaaririigi ja baltisaksa ideoloogiad edendasid ja soosisid teatud ideoloogilisi positsioone ning püüdsid välistada teisi lähenemisi.
- Eesti rahvusluse ühe põhiküsimusena võib näha selle suhestumist erinevate koloniaalvõimudega, selle(de)koloniaalset kasvupinnast.
- Eelnevaga seoses on kujunenud ka sidusustõrked ühiskonnas, etniliste rühmade suhted Eestis ja nende osalus/välistamine rahvusloome protsessides.
- Rahvusluse arenguid tasub vaadelda ühtses modernsuse ja (de)koloniaalsuse kompleksis, kus erinevad ühiskondlikud protsessid kulgevad eri kiirusel, oma sisemise loogika ja arengu eripära kohaselt.
- Rahvusküsimuse kõige huvitavamateks aspektideks on igasugu põimumised, vastuolud, sulandumised, erinevate diskursuse ja praktikate piiride hajumised.
- Avatud kodanikurahvuslust iseloomustab tolerants ja avatus erinevate suhtumiste suhtes rahvusesse.

Etnilise ja rahvusliku identiteedi pidev taasloomine

Taive Särg (*Eesti Kirjandusmuuseum*)

On arutletud, kas rahvus on loomulik kokkukuuluvus või loodud uusaja poliitiliste arengute käigus, kas rahvust luuakse ülalt alla või alt üles, kas see on pigem etniline-kultuuriline või poliitiline-riiklik nähtus. Pawłusz (2017) annab ulatusliku ülevaate rahvuste loomist ja identiteeti puudutavast mahukast kirjandusest, jagades selle nelja temaatilisse rühma: rahvusliku identiteedi „klassikaline“ loomine ülalt alla, püsiv triviaalne (*banal*) identiteedi loomine, spontaanne ja mitte-formaalne identiteedi loomine valitsuse poolt ja igapäevane rahvuslus tavakodaniku poolelt.

Identiteet on pigem kellekski saamine, muutumine kui püsiv olek (Hall 1996). Etniline ja rahvuslik identiteet on mitmes mõttes toimuv sotsiaalse määratlemise protsess. Cameron (1999) keskendub müüdi tähtsusele rahvusliku identiteedi loomisel: müüt on identiteediga läbi põimunud. Nii nagu igasugust käibel olevat folkloori pidevalt taasluuakse, nii taasluuakse pidevalt ka rahvuslikke müüte, stereotüüpe, sümboleid, markereid ja nendega koos ka rahvuslikku identiteeti. Rahvuslikud müüdid kui žanr iseenesest on vähemalt osaliselt folkloor ja nad on ka rahvusvahelise levikuga, sest mitmed olulised tunnused, mida kasutatakse rahvusliku kokkukuuluvuse kinnitamiseks ja rahvuse väärtustamiseks, on eri rahvastel ühised. Näiteks eesti ja läti rahvusel on mitmeti sarnane ajalugu ja seal leidub ka sarnane müüt, et ollakse laulurahvas (Bula 1996). Teisalt on müütide (taas)loomises oluline osa folklooril, millest leitakse ainetest või kinnitust selle kohta, millised „meie“ oleme. Pidevalt eksisteerib vajadus, et rahvus püsiks ja inimesed sinna sisse kasvataks.

Kerr ja Wiseman (2013) nimetavad rahvuse kuvandi kujunemise/kujundamisele toimuvat tegevust *nation branding*, mille üks olemuslikumaid osi on rahvuslik kultuur. Ettekandes puudutan lähemalt mõningaid Eesti folkloori ja rahvuslike müütide seoseid, peatudes ideedel, et eestlased on vaimult suured, eestlased on laulurahvas ja metsarahvas ja neil on suurimad rahvaluulekogud.

Viited

- Bula, Dace 1996. The Singing nation: The Tradition of Latvian Folk Song and the Self-Image of the Nation. *Folklore Issues*, Nr 2 (11). *Humanities and Social Sciences*. University of Latvia, lk 4–32.
- Cameron, Keith 1999. Introduction. Cameron, Keith (toim). *National Identity*. Exeter, England: Intellect, lk 1–6.
- Hall, Stuart 1996. Who needs identities? Hall, Stuart & du Gay, Paul (toim). *Questions of Cultural Identity*. SAGE Publications, lk 1–18.
- Kerr, Pauline & Wiseman, Geoffrey 2013. *Diplomacy in a Globalizing World: Theories and Practice*. New York: Oxford University Press.
- Pawłusz, Emilia 2017. *In search of an Estonian identity: (Formal and Informal) Mechanisms of Identity Construction in Estonia. The Role of Song Festivals, Popular Music and Nation Branding*. Tallinn: Tallinn University.

„Annab küll ette kujutada, kui tore see mäng on!” Nõukogude-aegsest lastemängude kogumisest kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas

Astrid Tuisk (Eesti Kirjandusmuuseum)

Oma ettekandes käsitlen lastemängude kogumist Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas (praeguses Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis) nõukogude perioodil, alates Teise maailmasõja lõpust kuni 1970. aastate keskpaigani.

Lähtun arusaamast, et rahvaluulekirjeldused luuakse koostöös kogujate, esitajate ja kogumistöö initsiaatorite vahel. Niisiis tuleb arhiivitekstide vaatlusel arvesse võtta refleksiivsust, koguja ja esitaja vastastikuseid mõjusid. Samuti nõustun eelnevate uurijate seisukohaga, et arhiivi rahvaluuleüleskirjutused on mõjutatud kogumisaja ideoloogiast.

Vastavalt nõukogude ajal levinud ajaloolis-geograafilise uurimisuuna tavadele koguti ja korrastati mängutekste. Etnoloogiline koolkond tähtsustas ka mänguesituste jäädvustamise vajadust, näiteks toonitati mängude filmimise ja pildistamise tähtsust. Kui näiteks selleaegses laulu-uurimises pöörati tähelepanu ka laulikutele, siis lapsi kui mänguesitajaid sel ajal veel ei uuritud.

Mängude kogumiseks kasutati viisi, kus mängu üleskirjutaja pidi looma mängukirjelduse. Selleks iseloomustati reegleid ja mängutegevuse kulgu, nimetati mängijate arv, esitati dialoog jne. Mängukirjeldustelt ei eeldatud haaravust ja head sõnavalikut, vaid täpsust ja arusaadavust. Puhtaks kirjutamisel tuli arvestada arhiiviüleskirjutustele esitatud nõuetega – rahvaluule pidi olema jagatud „omaette kirjeldusteks“ ehk folklooripaladeks, iga mäng eraldi punkti all. Nii koguti arhiivi mõnest levinumast mängust sadu mängukirjeldusi – metaandmetega varustatud tekstikorpust vajati uurimistööks.

Enamasti vormisidki nii täiskasvanutest korrespondendid kui ka õpilased mängudest nõuetekohased kirjeldused. Tekib aga küsimus, kas lühidalt, konkreetselt ja selgelt koostatud mädamuna või kullimängu kirjeldused ei ole muudetud üksteisele sarnanevateks tekstideks, kus pole mängude mängijate ehk laste häält kuulda. Kuivõrd oli kogujatel võimalus oma isikupära, oma kogemusi ja arvamusid esile tuua? Nõukogude perioodi kogumistööd vaadates arutlen küsimuse üle, kas ja kuivõrd on kogumise suunajate nägemuse kõrval nähtaval ka kogujate ja esitajate oma. Toon näiteid õpilaste kogutust, aga ka arhiivi poolt esile tõstetud kaastööliste, näiteks Marta Mäesalu tegevusest. Samuti vaatlen mitte alati arhiivitöötajate heakskiitu pälvinud Salme Kiislari ja Rosalie Ottessoni kogumistööd. Tutvustan ka rahvaluulet õppinud ja õpetajana töötanud Rein Koppeli omalaadset kogumismeetodit.

BIOGRAAFIKA TÖÖRÜHM (juhid Irina Belobrovtsëva, Maarja Hollo)

Elulood folkloristlikust vaatepunktist

Tiiu Jaago (Tartu Ülikool)

Interdistsiplinaarse uurimise ajajärgul kombineeruvad elulood mitmete seni erialaspetsiifilisteks peetud uurimisallikatega. Näiteks tänapäeval on ajalooteadusest väljakasvanud suulise ajaloo allikate¹ ja eluloojutustuse vaheline piir hajus.² Samuti on läänemeresoome rahvalaulu analüüsi lisandunud laulikute autobiograafia.³ Samas saab elulugudele läheneda ka erialakeskselt, näiteks folkloristliku jutu-uurimise vaatepunktist. Siin põimuvad elulood muude tõsielulugudega, olgu need siis esitatud suuliselt (nt eluloointervjuu, välitöö-vestlused) või kirjalikult (Eesti elulugude kogusse saadetud eluloojutustuste kõrval ka nt kaastööd Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Rahvaluule Arhiivi temaatilistele kogumisvõistlustele).

Võib küsida, millal ja mis tingimustel sai elulugudest folkloriste huvitav žanr. Indiviidi-keskse eluloo paigutumist folkloristliku uurimise keskmesse takistas eeldus jutusüžeede stereotüüpsusest ja pärimuse kollektiivsusest. 20. sajandi viimase veerandi uurimispraktikast võib aga leida näiteid pärimuse ja (oma)eluloolisuse seotusest: näiteks ühe inimese pärimusteadmuse uurimine, folkloristlike meetodite kombi-

---

1 USA-s alguse saanud *oral history* uurimissuuna klassikaliseks allikmaterjaliks on ajaloolase ja intervjueeritava dialoogis sündinud suuline intervjuu, mida käsitletakse kui kahe autori koostööd (*shared authority*) (vt nt Ronald J. Grele, Reflections on the Practice of Oral History: Retrieving what we can from an earlier Critique. – *Suomen Antropologi* 4, 2007, lk 11–23, eriti lk 13).

2 Vt nt 1996. aastast alates iga kahe aasta tagant *The International Institute of Social History* (<https://socialhistory.org/>) korraldatavat Euroopa sotsiaalteaduste ajaloo konverentsi (ESSCH), mille üks võrgustikke seob nii elulugude kui ka suulise ajaloo uurijaid (European Social Science History Conference 2018, List of Networks, <https://esshc.socialhistory.org/networks/list>).

3 Eesti folkloristidest vt nt: Andreas Kalkun, Anne Vabarna nina. Tõest ja valest seto naiste autobiograafilistes lauludes. – Mari Sarv (toim). *Regilaul – loodud või saadud?* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, ERA, 2004, lk 29–49.

neerimine feministlike uurimissuundadega.⁴ 1980. aastal ilmunud Jeff Todd Titoni artiklis⁵ on elulood („inimese lugu enda elust“) seostatud folkloristliku jutu-uurimisega esmalt loo jutustaja ja tema kuulaja mõjuseoste kaudu (elulugu ei ole mitte lihtsalt jutustus, vaid esitus, kus loo kuulajaskonnal on oma roll teksti kujunemises); teiseks – oma loo jutustamine võimaldab fiktsionaalsust⁶, millest tulenevalt „eluloo keel ei ole ajaloo[st jutustamise] keel“.

Ettekandes analüüsin Eesti elulugude näitel varieerumise teemat.

---

4 Vt nt: Juha Pentikäinen, *Marina Takalon uskonto*. Helsingi: SKS, 1971, eriti lk 85–111; Senni Timonen, Orjatar, ruhtinatar ja vapauden ongelma. Naisten omaelämäkerralliset laulut Inkerissä ja Siperiassa. – Aili Nenola, Senni Timonen (toim). *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Helsingi: SKS, 1990, lk 189–208.

5 Jeff Todd Titon, The Life Story. – *The Journal of American Folklore*, Vol. 93 (369), 1980, lk 276–292.

6 Vt fiktsionaalsuse näidet, kus omaeluloo-jutustusse põimitakse traditsioonilisi muistendeid: Mära Zirnīte, Identiteet liivlaste elulugudes. – Tiiu Jaago (toim). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001, lk 27–40, vt lähemalt lk 28.

Uus naine, uus kirjakeel: Leeni Ploompuu ja Eduard Hubeli kirjavahetus (1906–1908)

Tiina Ann Kirss (Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool)

Leeni Ploompuu (Vesterinen, 1886–1972) ja Eduard Hubeli tihe kirjavahetus kestis napilt kolm aastat, 1906–1908 (KM EKLA 273, 14 7-9:1-3, 5). Sellel ajavahemikul õppis Leeni Ploompuu Helsingi Ülikoolis, Eduard Hubel (1879–1957) oli oma kirjanikukarjääri alustamas, teenides leiba ajakirjanikuna Tallinnas. Leeni ja Eduard olid kohtunud Tallinnas suvel 1906 Leeni venna Jakob Ploompuu juhitud majapidamiskooli sööklas. Pikkadel suvistel jalutuskäikudel Kadriorus ja Lasnamäel ehk „valli peal” alanud vestlusi jätkati sügisel kirja teel. Kirjavahetus katkes Eduardi abiellumisega aprillis 1908.

Kirjades on suur osakaal ideedel ja ideaalidel. Oma kirjades Hubelile arutleb Leeni Ploompuu rahvahariduse, karskuse ja rahvusluse üle, taunides rahvale ajakirjanduse poolt pakutud pealiskaudset lugemismaterjali. Samuti saab kirjavahetuses jälgida mõlema osapoole ühiskondlikku tegevust. Helsingis olles õpetab Leeni huvilistele eesti keelt, osaleb karskusliikumises. Hubeli kirjadest Leenile paistab silma tema osavõtt haridusseltsist ning peatselt loodava Eesti Kirjanduse Seltsi tegevusest, lootusi ning ootusi eesti kirjanduse ja teatri kujunemiseks. Metodoloogilisest vaatenurgast on kirjavahetuse põhjal võimalik tuletada nii osapoolte sotsiaalset võrgustikku kui nende „kultuuritahtelist” tegevust olemasolevates ja võrsuvates organisatsioonides.

Ettekandes käsitlen esmalt kirjavahetuse ideelist mõõtkava ja intellektuaalset haaret, osapoolte suhtumisi ja hoiakuid ajastu kontekstis 1905. aasta revolutsiooni järgses Eestis ja Soomes. Ploompuu ja Hubeli kirjavahetus on huvitav nii „Soome silla” kui ka Noor-Eesti liikumise taustal.

Teiseks vaatlen kirjavahetuse tundelist dünaamikat, mis seab piire ja vahel ka nihutab neid: Eduardi sageli sõnastatud kibedus oma vajakajäänud hariduse pärast kandub üle kadeduseks Leeni suhtes. Hubeli alaväärsustunne asetab teda ka kirjavahetuses enamasti nõrgemasse positsiooni, mida ta ise valusalt tajub. Röömsama loomusega Leeni aga tajub oma eluvalikuid sirgjooneliselt haritud, majanduslikult iseseisva ning ühiskonna heaks töötava „uue naisena”. Sügavast sõprusest ei saa lõppude lõpuks abielu. Keskendun lähemalt Leeni „uue naise” teemalistele kirjadele oktoobris 1907 ja Hubeli vastustele.

Kolmandaks: Hubeli ja Ploompuu – kahe noore haritud eestlase – naise ja mehe – omavaheline kirjavahetus on läbivalt eestikeelne, mis tähistab eesti keele muutumist kirjaliku suhtluse keeleks eelmise sajandi algusaastatel. Ploompuu ja Hubeli kirjavahetus on oluline allikas selle siiani vähe uuritud keele ülemineku uurimiseks. Ettekande lõpul arutlen pikemalt kirjavahetuskultuuri muutumise probleematika üle olemasolevate kuid avaldamata kirjavahetuste taustal.

Eluloo allikatest ja biograafilise narratiivi loomise võimalustest Faehlmanni eluloo näitel

Kristi Metste (Eesti Kirjandusmuuseum)

Eesti Kirjandusmuuseumis välja antud Friedrich Robert Faehlmanni teoste tekstikriitilise väljaandega „Teosed“ I–III (1999, 2002, 2011) koondati kokku ja tehti kättesaadavaks Faehlmanni põhilised teosed kõikidest talle tüüpilistest žanridest ja valdkondadest. Selle töö loogilise jätkuna on valmimas „Teoste“ IV köide, kus avaldatakse Faehlmanni kirju ja teisi eluloolisi dokumente. Kogu selle spetsiifilisi uurimisülesandeid sisaldava editsioonitöö esmane eesmärk on olnud Faehlmanni elulooliste allikate väljaselgitamine, koondamine ja teaduskäibesse toomine, ehkki avaldatud ja avaldatavad dokumendid valgustavad Eesti 19. sajandi esimese poole kultuurielu laiemaltki.

Allikate väljaselgitamine ja uurimine on igasuguse ajaloouurimise, nii ka biograafilise uurimistöö alus. Teadusliku biograafia kirjutamisel on tähtis läbi uurida kõik kättesaadavad allikad, mis sisaldavad mingisugust informatsiooni uuritava ja tema ümbruskonna kohta. Erinevad teated võimaldavad kontrollida neis sisalduva informatsiooni õigsust, nad täiendavad ja täpsustavad üksteist („allikate risküsitus“). Ülearuseid allikaid ei ole olemas. Alles pärast allikate maksimumi väljaselgitamist ja uurimist muutuvad mõned neist (biograafilise narratiivi loomise käigus) olulisemaks, mõned ebaoluliseks. Dokument saab ajalooallikaks selle loomise hetkest, olenemata sellest, kuhu see edaspidi satub. Võib olemas olla ajalooallikaid, mida uurijad ei ole kasutanud. Biograafia loomise mõnu (*Lust*) hulka kuuluvad uudishimu ja mõnu biograafiliste mõistatuste lahendamisest (Fetz).

Ira Petrovskaja nimetab biograafia ajalooliste allikate järgmisi liike: päevikud, kirjad, uuritava isiku mälestused; tema kirjanduslikud, teaduslikud jt tööd; ametlikud dokumendid, mis kinnitavad isikut, tema õigusi ja kohustusi (tõendid, ametlikud kirjad, patendid sotsiaalse seisundi, hariduse, ametiastme, autasude jne kohta); isikule saadetud kirjad erinevatelt isikutelt ja ametiasutustelt; teiste inimeste kirjad, päevikud, mälestused, mis sisaldavad tunnistusi tema kohta; tema tööde retsensioonid ja muud arvamusalaldused kaasaegses trükisõnas (sealhulgas artiklid kaasaegsetes leksikonides ja entsüklopeedias); riiklike jt asutuste, ühiskondlike organisatsioonide, sõjaväeosade, õppeasutuste jt institutsioonide ametlik dokumentatsioon, mis sisaldab fakte tema elu kohta; täiendavad mater-

jalid päevikute, kirjavahetuse jm juurde, mis avavad tema huvide ringi (loetud ja ostetud raamatute nimestikud, väljakirjutused raamatutest, luuletuste, laulude üleskirjutused, tema kollektsioonid); dokumendid varanduse kohta ja meditsiinilised dokumendid. Eriti hinnaline on uuritava isiklik arhiiv tervikuna, kui see on säilinud.

Ettekandes annan ülevaate Faehlmanni eluloo allikatest, arutledes peamiselt Ira Petrovskajale, aga ka Bernhard Fetzile toetudes biograafilise allikaõpetuse (allikakriitika) teemadel.

DIGITAALHUMANITAARIA JA KEELETEHNOLOOGIA TÖÖRÜHM

(juhid Liina Lindström, Einar Meister, Mari Sarv)

Keeletehnoloogia võimalustest humanitaarias

Dage Särg, Siim Orasmaa (Tartu Ülikool)

Ettekandes käsitleme eesti keele automaattöötluste võimalusi humanitaaralases uurimistöös, toetudes Tartu Ülikooli 2017/18. õa sügissemestri kursuse „Eesti keele töötlus Pythonis” ettevalmistamise ja läbiviimise käigus tekkinud mõtetele ja küsimustele. Tutvustame oma nägemust sellest, milliseid oskusi tekstitöötlusega tegeleva digihumanitaaril vaja oleks ning mida praegused keeletehnoloogia vahendid pakkuda suudaks.

EETIKA, KEELE- JA VAIMUFILOSOOFIA TÖÖRÜHM (juht Margit Sutrop)

Kes on eestlane – vaidlus keele või reaalsuse üle?

Eve Kitsik (Tartu Ülikool)

Tutvustan minu uurimistöös olulist rolli mängivat D. Plunketti ja T. Sundelli „metalingvistiliste läbirääkimiste“ kontseptsiooni, kasutades näitena vaidlusi selle üle, kes on eestlane ja kes mitte.

Plunkett ja Sundell on väitnud, et mõnesid vaidlusi, mis näivad käivat objekttasandi küsimuste kohta (nt „Kas see toit on vürtsikas?“), peaks analüüsima vaidlustena keele kohta („Kuidas peaksime selles kontekstis kasutama sõna ‘vürtsikas’?“). Ehk võiks ka vaidlusi, mille teema näib olevat „Kas X on eestlane?“, viljakalt analüüsida vaidlustena selle kohta, kuidas peaks kasutama sõna „eestlane“? Kuid kas see tähendaks siis, et tegemist on pelgalt keeleküsimusega, mis reaalsust ei puuduta? Ettekandes avan seda näidet lähemalt ning seejärel selgitan lühidalt, mis rolli mängib vaidluste analüüsimine metalingvistiliste läbirääkimistena minu metaontoloogia-teemalises doktoritöös ja sellega seotud artiklites.

Süü- ja häbitunde seostest Jaan Krossi „Kajalugudes“

Heidy Meriste (Tartu Ülikool)

Polemiseerin oma ettekandes Jaan Unduski teesiga, mille kohaselt on Jaan Krossi tegelastel häbi end süüdi tunda (2005). Püstitan hüpoteesi, et ehk võiks vähemalt „Kajalugudes“ (1980) avaldatud novellide („Marrastus“, „Toru“ ja „Stahli grammatika“) puhul väita ka vastupidist: et süütunne ei ole mitte häbitunde allikaks, vaid kujutab endast teatud mõttes hoopis selle leevendajat. Osutan võimalusele, et olukorras, kus välised sündmused seavad inimese agentsuse kahtluse alla, võib süütunne isiksuse lõhestamise asemel aidata seda hoopis tervikuna hoida – süü enda peale võtmine võib aidata inimesel kontrollitunnet tagasi saada.

Viited

Kross, Jaan 1980. Kajalood. *Loomingu Raamatukogu* 18/19.

Undusk, Jaan 2005. Isiksusest, ajaloost ja häbist. *Looming* 4, lk 597–619.

KIRJAKULTUURI JA KIRJANDUSUURINGUTE TÖÖRÜHM

(juhid Liina Lukas, Arne Merilai)

Eestlasest eurooplaseks eesti-läti-saksa-vene kirjandussuhtluse kaudu

Liina Lukas, Katre Talviste, Arne Merilai (Tartu Ülikool)

Katre Kikas, Aija Sakova (Eesti Kirjandusmuuseum)

Anneli Kõvamees (Tallinna Ülikool)

Kirjanduse ja kirjakultuuri töörühm võtab vaatluse alla eesti kirjanduse kujunemise dialoogis läti, saksa ja vene kirjandusega, mis on esmasena vorminud eesti euroopluse-identiteeti.

Liina Lukas uurib eesti luule sünnikonteksti rahvavalgustusliku saksa laulu ja romantilise rahvalaulu kontseptsioonide pörkeväljas. Katre Kikas vaagib euroopalikku mõõdet Jakob Hurda vanavara kogumise retoorikas. Katre Talviste küsib Rainise retseptsiooni näitel koolilugemikes, mil määral on õnnestunud läti kirjandust instrumentaliseerida Eestis. Anneli Kõvamees (taas-)määratleb eesti kirjandust eestivene kirjanduse problemaatikast lähtuvalt. Aija Sakova lahkab eestluse paradoksi Viivi Luige näitel. Arne Merilai keskendub kriitikakultuurile.

KORPUSPÕHISTE KEELE-, KIRJANDUSE JA FOLKLOORIUURINGUTE TÖÖRÜHM (juhid Heiki-Jaan Kaalep, Helle Metslang)

KORPi päringusüsteem abiks digitaalsete allikate uurimisel

*Olga Gerassimenko, Neeme Kahusk, Kadri Vider
(Tartu Ülikool, Eesti Keeleressursside Keskus)*

Iga Eesti kaalukam mäluasutus tegeleb praegusel ajal enda käsutuses olevate materjalide digiteerimisega ja info säilitamisega digitaalsel kujul. Digiteeritakse tekste, käsikirju, pilte, video- ja helimaterjali, mis muutuvad kasutajale kättesaadavaks veebi kaudu. Nii on Eesti Kirjandusmuuseum digihumanitaariaprojekti raames digiteerinud rea uniikaalseid arhiivimaterjale ning on ette näha, et see töö jätkub vähemalt 2022. aastani (<http://www.kirmus.ee/est/teenused/digihumanitaaria.html>).

Tekstide digiteerimise ja masinloetavaks tegemise puhul on esimeseks etapiks tähtsustatud või käsikirja puhul ka selle ümber kirjutamine, kuid see on alles pika tee algus. Selleks, et teha statistikat või leida tekstis esinevaid lingvistilisi nähtusi, tuleb määrata vähemalt sõna- ja lausepiirid, jagada tekstid mõtestatud üksusteks (peatükid, artiklid, värsid, kirjad) ja märgendada. Erinevad märgendustasemed võimaldavad otsida erinevaid lingvistilisi või ka muid ilminguid. Kui tekst on sõnestatud, saame otsida sõnavormide (või ka nende osade) järgi, kuid mitte algvormide järgi. Kui tekst on lisaks ka lemmatiseeritud, saame otsida algvormide järgi, kuid mitte morfoloogiliste tunnuste (nt kääne, arv) järgi. Kui tekstile on tehtud morfoloogiline analüüs ja ühestamine, saame lisaks eeltoodule otsida morfoloogiliste tunnuste ja sõnaliikide järgi. Korpuse kasutatavust ja kvaliteeti tõstab hüppeliselt teksti automaatne morfoloogiline analüüs ja automaatne ühestamine, mis võimaldab otsida tekstist eri morfoloogilisi vorme sõna algvormi alusel. Morfoloogilise ühestamise täpsus eesti keelekorpuste puhul on *circa* 93–98% (Veski & Liba 2008).

Kui lisaks lausete piiridele on märgendatud ka osalausete piirid, on võimalik leida lingvistilisi nähtusi, mis leiavad aset osalauses (nt ühend- ja väljendverbid). Osalausete piiride automaatse leidmise saagis

ja täpsus on eesti keele korpuste tekstides vastavalt 95% ja 96% (Kaalp & Muischnek 2012).

Kui tekstis on märgendatud tähenduslikke üksusi, näiteks ajaväljendeid ja nimeüksusi, saame ka neid otsingul kasutada. Olles märgendanud sõnade tähendused, oleme lisanud võimaluse otsida sõna ühes tähenduses, jättes kõrvale teised.

Göteborgi Språkbanken (<https://spraakbanken.gu.se/>) loodud ja Eesti Keeleressursside Keskuses Eesti digihumanitaaria tarbeks arendatav tekstikorpuste päringusüsteem KORP (<https://korp.keeleressursid.ee/>) võimaldab teha eri viisil märgendatud ja märgendamata tekstidest eri raskusastmega päringuid (Borin & Forsberg & Roxendal 2012; Gerassimenko & Kahusk & Vider ilmumas) ka üle mitme allika. KORP võimaldab morfoloogilise, semantilise ja süntaktilise info kaasamist otsingusse nende tekstikorpuste puhul, mis on vastavalt analüüsitud. Samas peenemad päringud mitme allikaviite ja tekstiühiku alusel on võimalikud KORPis ka selliste tekstide puhul, mille ainus märgenduskiht on (automaat)lausestamine.

KORP esitab nii numbrilisel kui visuaalsel kujul tekstikorpuste statistikat, nii absoluutarvudes (esinemisi kokku) kui ka suhtarvudes (tõenäoline esinemine miljoni sõne kohta). Statistikat saab grupeerida nii tekstide metaandmete kui ka tekstis märgendatud kategooriate kohta (nt morfoloogiliselt automaatanalüüsitud teksti puhul algvormi põhjal statistika tegemine loendab kokku otsitava sõna kõik käände- või pöördevormid). KORPis saab kasutaja kiiresti liikuda statistikatabeli lahtrite ning nendega seotud näitelausete vahel. Mitme korpuse päringu puhul esitab KORP visuaalse ülevaate, millistes korpustes nähtus esineb, ning ka nende korpuste vahel on võimalik kiiresti liikuda. Kõige selle kasutusmugavuse juures ei riku KORP autoriõigusi, kuna tsiteeritud lõik on piiratud ka lause- või lõigupiiridega; samas viited metaandmetele võimaldavad päringutulemuses täpselt fikseerida lause allikat.

KORPi mitmekesise ja paindliku päringu abil saab kiirelt ja lihtsalt kindlaks teha uuritava või huvipakkuva nähtuse esinemise ja sageduse allikates, võrrelda päringuid omavahel, salvestada ja taasesitada päringuid, mis on eriti oluline mitme allikatunnuse ja/või tekstinähtuse alusel koostatud päringute puhul. See tõstab oluliselt allika kasutatavust ja nähtavust nii teadus- kui ka tavakasutaja jaoks.

Koostöös kirjandusmuuseumiga oleme ette valmistanud tekstikorpusi Kreutzwaldi sajandi allikatest. Esimesed katsetused Vares-Barbaruse ja Semperi kirjavahetusega näitavad, et isegi saja aasta vanusest

tekstist on võimalik saada automaatse vormianalüüsi abil tekstikorpuse, millest otsimine ka algvormide ja morfoloogiliste tunnuste abil toimib üpris hästi. Tulevikus tahame katsetada Noor-Eesti almanahhidega, mille tekstivormide valik on mitmekesisem ja võimaldab ette valmistada muuhulgas luuletekstide korpuseid. Kindlasti oleks huvipakkuv lisada KORPi ka regivärsside korpuseid Eesti Rahvaluule Arhiivist.

KORPi arendamist ja eestikeelsete korpuste lisamist toetatakse ERFi projektist „Eesti Keeleressursside Keskuse (EKRK) ühendatud si-suotsing” (2014-2020.4.01.16-0134) tegevuse alt „Riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri toetamine teekaardi alusel”.

Viited

- Borin, Lars & Forsberg, Markus & Roxendal, Johan 2012. Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. *Proceedings of LREC 2012*. Istanbul: ELRA, lk 474–478.
- Gerassimenko, Olga & Kahusk, Neeme & Vider, Kadri (ilmumas). Lingvistilise metsa kaaren: KORP päringusüsteem abiks keeleuurimisel. *17. rakenduslingvistika kevadkonverents 2018, teesid*. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing.
- Kaalep, Heiki-Jaan & Muischnek, Kadri 2012. Osalause tuvastamine eestikeelses tekstis kui iseseisev ülesanne. Metslang, Helle & Langemets, Margit & Sepper, Maria-Maren (toim). *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aasta-raamat*. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing, lk 55–68 (<http://dx.doi.org/10.5128/ERYa8.04>).
- Veskis, Kaarel & Liba, Erkki 2008. Automatic Tagger Evaluation. NLP course assignment report (<https://entu.keeleressursid.ee/public-document/entity-7052> – 13.04.2018).

Keelekasutuse varieerumine ja selle mõjurid läbi aja ja tekstiliikide

*Külli Habicht, Tiit Hennoste, Anni Jürine, Helle Metslang,
David Ogren (Tartu Ülikool)*

Meie ettekanne tutvustab projekti KIMOVAR (PUT 475), mille eesmärk oli luua sünkroonilisi ja diakroonilisi aspekte integreeriv piloot-mudel kirjaliku eesti keele morfosüntaktilise varieerumise analüüsiks ja kirjeldamiseks. Mudel töötati välja, toetudes valitud keelenähtuste analüüsile. Analüüs esindab funktsionaaltüpoloogilist uurimissuunda. Uurimismaterjal pärineb 17.–21. sajandi eesti keele korpustest (vt <http://cl.ut.ee/korpused/>).

Kirjaliku keele morfosüntaksi nähtuste varieerumist vaatleme süsteemina, mis koondub kolme parameetri ümber: 1) keelenähtuse vorm, 2) nende keeleline funktsioon, 3) tekstiliik.

Analüüsis selgusid järgmised keelenähtuste vormi ja/või funktsioonide varieerumist mõjutavate tegurite rühmad.

1. Keelesisesed: keelenähtuse loomulik areng (grammatiseerumine, funktsiooninihked), ikoonilisuse ja läbipaistvuse tendents, lihtsustumine, funktsionaalne polüseemia/homonüümia, väljendusvajadus, süsteemi sund.
2. Keelekontaktid: kontaktkeeled, areaalsus, keelekasutajate emakeelsus.
3. Keelekorraldus: suunised, põhimõtted.
4. Tekstuaalsed/suhtluslikud tegurid: tekstide dialoogilisus/monoloogilisus, suulise keele joonte olemasolu, suulise või kirjaliku keele suhtlusnormid, argikeelsus/normikeelsus, abstraktsus, info tõendatuse vajalikkus, veebikeskkond.
5. Subjektiivsed tegurid: autoriteetsete keelevariantide (19. sajandini saksa pärane kirjakeel), tekstide (piibel, ilukirjandusklassika, grammatikad) ja keelekasutajate rühmade mõju.
6. Ühiskondlikud tegurid: murranguline või stabiilse arengu periood, uuendusmeelsus ühiskonnas, kasutajaskonna suurus.

Käesolevas ettekandes vaatame keelekorralduse suuniste ja põhimõtete (purism, põhimõte üks funktsioon – üks vorm) mõjusid kindlatele keelelistele nähtustele (sünteesilise väljendusviisi eelistamine, *saama*-futuuri ja partiklita üldküsümise vältimine).

Semperi ja Barbaruse kirjavahetuse korpuse loomisest

*Marin Laak, Kaarel Veskis, Tiina Saluvere
(Eesti Kirjandusmuuseum)*

Noor-Eesti järgne eesti kirjanduslugu on olnud eksperimentidele altis. Johannes Barbaruse luulekogu „Multiplitseerit inimene“ on 1920. aastate luule avangardi tippe. Praegused eksperimentaalsed suunad digitaalhumanitaarias panevad kokku kirjandusanalüüsi, arvutitehnoloogia ja arvutuslingvistika meetodid, avades uusi võimalusi autorite, teoste ja voolude keelepõhiseks analüüsiks. Korpuslingvistikas hästi sisetöötatud meetodite kasutamine on kirjandusteaduse alal väljakutseks: suured ilukirjanduslike tekstide korpused on seni puudunud, ka on kirjandusteadlastel puudunud ettevalmistus ja teadmised korpuste loomiseks. Eesti mäluasutustes 2018. a algava eestikeelse trüki- ja dokumendipärandi massdigiteerimise tulemusel tekkiv tekstiresurss, ent ka Eesti Kirjandusmuuseumis loodud kirjandus- ja kultuurilooline elektrooniline ressurss nõuab tegelemist ka uute uurimisküsimuste väljatöötamisega. EKMi kirjanduse ja kultuuriloo allikate uurimisrühmas oleme Eesti Keeleressursside Keskuse toel alustanud kirjanduslooliste arhiivimaterjalide ettevalmistamisega korpuslingvistiliste meetodite rakendamiseks kahe eesti avangardikirjaniku Johannes Barbaruse ja Johannes Semperi kirjavahetuse alusel. Kirjavahetus sisaldab 760 kirja, perioodist 1911–1939, korpus sisaldab ca 370 000 sõna. Tegu on erakirjavahetusega, mille eripäraks on keeleline eksperimentaalsus ja lühendirikkus. Kirjavahetuse märgendamist alustati lühendite sagedusloendi loomisest kogu korpuse lausestamiseks, et selgitada selle kultuuriloolise kirjavahetuse kasutamise võimalusi KORPis. Et erakirjade vormistuses on palju erinevusi, tekitab märgendamisel probleeme kirjade saatmise aja automaatne tuvastus ja märgendi atribuudina esitamine. Kirja saatmise aja, saatja ja adressaadi jm info sisaldumine XML-märgendis on eelduseks, et seda metainfot saaks hiljem kasutada päringutes. KORPi kasutamise miinimumnõudeks on lausestamine. Erakirjavahetuse lausestatud korpus võimaldaks Filosoofi programmi abil teostada kirjade automaatset morfoloogilist analüüsi ja ühesitamist, mis peaks rikastama korpuse kasutusvõimalusi KORPi kaudu. Sellisel kujul teisendatud ja automaatanalüüsi läbinud korpusest saab moodustada KORPiga ühilduvas formaadis failid, mis KORPi lisamisel võimaldavad loodavat eksperimentaalset kultuuriloolise erakirja-

vahetuse korpust kasutada sarnaselt teiste korpustega. Töö on alanud ja annab lootust, et Barbaruse ja Semperi kirjavahetust saab peatselt kasutada mitmesuguseks tekstianalüüsiks piisavalt kvaliteetsel kujul. Kultuurilooliste kirjavahetuste ja muu kirjandusloolise materjali analüüs korpuspõhiste meetoditega avab uued võimalused ning testib ka arvutuslingvistika meetodite sobivust kirjandusanalüüsiks.

KÕNE- JA MUUSIKAUURINGUTE TÖÖRÜHM (juht Jaan Ross)

Lühikeste helitute konsonantide helilisuse prognoosimine kirjaliku teksti põhjal

Liis Ermus, Meelis Mihkla (Eesti Keele Instituut)

Helitute konsonantide puhul on märgatud tendentsi muutuda seotud kõnes heliliseks (nt Davidson 2016; Torreira & Ernestus 2011; Torreira & Ernestus 2012). Eesti keeles on sellest küljest uuritud peamiselt lühikesi sulghäälikuid. Uurimused on leidnud lühikeste sulghäälikute vähemal või rohkemal määral heliliseks muutumist ja vallandumisfaasi kadu (Suomi & Meister 2012; Ermus 2017).

Käesoleva uurimuse eesmärk oli leida võimalikke tunnuseid, mille järgi saaks kõnesüntesaatori kirjaliku sisendteksti põhjal modelleerida lühikeste helitute konsonantide koartikulatsioonimustreid. Vaatlesime kirjalikus tekstis esinevate b, d, g, h, s, sõnaalgulise p, t, k hääldust. Võrdlesime foneetilise ümbruse, konsonandi asukohta (konsonandi asukoht sõnas, sõna asukoht fraasis) ja sõnaliigi mõjusid.

Leidsime, et koartikulatsioonimustrid sõltusid konsonandi häälduskohast ja hääldusviisist. Tagapoolsema häälduskohaga häälikute hääldus sõltus ümbritsevast keskkonnast rohkem. Kõige redutseerunum oli [h], mis oli heliliseks muutunud peaaegu kõigil vaadeldud juhtudel ja kõige vähem redutseerunud [s], mille esinemisjuhtudest umbes 80% säilis täielikult helituna. Sulghäälikute puhul muutusid eri tunnused, nt [p] esines rohkem helilise suluosaga, [k] puhul esines rohkem vallandumise kadu.

Koartikulatsiooni määravate tunnuste prognoosivõime hindamisel kasutasime binaarset logistilist regressiooni ja diskriminantanalüüsi. Olulised tunnused erinesid konsonanditi. Enamlevinud oluliste tunnuste hulgas olid konsonandi asukoht sõnas ja sõna asukoht fraasis. Suurim hulk tekstist ennustatavaid hääldust mõjutavaid tunnuseid ilmes [t] puhul, kõige väiksem hulk [h] puhul.

Viited

Ermus, Liis 2017. Eesti keele lühikeste klusiilide häälduse variatsioon ja seda mõjutavad tegurid. *Mäetagused* 68, lk 27–52 (<https://dx.doi.org/10.7592/MT2017.68.ermus>).

- Davidson, Lisa 2016. Variability in the implementation of voicing in American English obstruents. *Journal of Phonetics* 54, lk 35–50 (<http://dx.doi.org/10.1016/j.wocn.2015.09.003>).
- Suomi, Kari & Meister, Einar 2012. A preliminary comparison of Estonian and Finnish plosives. *Linguistica Uralica* (3), lk 187–193 (<http://dx.doi.org/10.3176/lu.2012.3.04>).
- Torreira, Francisco & Ernestus, Mirjam 2011. Realization of voiceless stops and vowels in conversational French and Spanish. *Laboratory Phonology* 2 (2) (<http://dx.doi.org/10.1515/labphon.2011.012>).
- Torreira, Francisco & Ernestus, Mirjam 2012. Weakening of Intervocalic /s/ in the Nijmegen Corpus of Casual Spanish. *Phonetica* 69 (3), lk 124–148 (<http://dx.doi.org/10.1159/000343635>).

Muusikaline piiritsoon

Toomas Siitan, Kristel Pappel, Anu Kõlar

(Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)

Mõeldes eesti muusikakultuurist lähtume täna arusaamast, et meie suhtelugu lääne muusikakultuuriga on enam-vähem sama vana kui viimane ise. See tõdemus on nõudnud loobumist etnosekesksest „oma–võõra“ mudelist, mille asemel oleme hakanud mõtlema eesti muusikamaastikust kui kultuuride tõlke- või piirialast.

Juri Lotmani käsitus norme kehtestavast keskusest ning avatumast ja dünaamilisemast piiritsoonist, kus toimub erinevate kultuurinormide tõlkimine, aitab mõista erinevaid ajaloolisi ruumimudeleid eesti muusikakultuuris. Osa neist on seotud suurte kultuuriruumide dialoogiga, milles Eestil on olnud piiri- või puhverala roll: harjumusliku kujutlust Eestist kui ida- ja läänekristluse piirialast võib suhestada muusikakultuuri protsessidega nii 12. kui ka 21. sajandil. Teisalt on nii 17., 19. kui ka 20. sajandi muusikaloos näiteid, kus Eesti on erinevate tuumalade (Põhja- ja Kesk-Saksamaa, Peterburi, Moskva/Leningrad) suhtes perifeeriana pakkunud viljakat loomerruumi.

19. sajandil oli eesti rahvuskultuuri ideeruumi kujunemisprotsess Gustav Suitsu 1905. aasta loosungile vastupidise suunaga. Muusikalist omakultuuri ei loonud eestlased regilaulu, kandle ega torupilliga, vaid saksikute seltskonnalaulude ja välismaalt ostetud vaskpasunatega. Maarahval tuli esmalt omakultuurist eemalduda – õppida ära saksa kirikulaulud ja noodikiri, panna selga linnariided, omandada valdavalt muukeelne haridus ning võtta omaks moodsa Euroopa kodanlik seltsikultuur. Siinne rahvuslik kõrgkultuur on 19. sajandi jooksul aegamisi saksa kultuuriruumist emantsipeerunud ning (balti)saksa ja eesti kultuuriruumide terav eristamine on peamiselt hilisema ajalookirjutuse konstruktsioon.

MIGRATSIOONI- JA DIASPORAAUURINGUTE TÖÖRÜHM

(juhid Leena Kurvet-Käosaar, Triinu Ojamaa)

Eestlusest Siberi mitmekultuurilises ümbruses

Anu Korb (Eesti Kirjandusmuuseum)

Venemaa eestlaskond kuulub kõige varasemate siirdlaste hulka väljaspool etnilist asuala ja oli pikka aega arvukaim. Tänapäevaks on see juhtpositsioon kaotatud.

Venemaa piires on Eesti kogukonnad kõige paremini vastu pidanud Siberis (2002. a rahvaloenduse andmetel elas seal 11 400 eestlast). Eestlaste eneseteadvusele on kaasa aidanud mitmekultuuriline keskkond ning lähedaste kultuuride koosmõju. Tänapäeval on Siberist saanud Siberi eestlaste identiteedi oluline osa.

Siberi eesti kogukondade seast võime eristada vanemaid, tsaarivalitsuse perioodil väljasaadetutest alguse saanud külasid (rajatud 19. sajandi algul või keskpaiku) ning 19. sajandi viimasel kümnendil ja 20. sajandi algul Siberisse väljarännanute poolt asutatud külasid.

Enamuskultuuride püüd vähemuskultuure allutada ning endasse sulatada – assimilatsiooni- ehk sulandamispoliitika – on toiminud ka kõrgelt arenenud tsiviliseeritud riikides. Totalitaarse nõukogude riigi kultuurirevolutsiooni elluviimine ja hiiglaslike majandusprogrammide käivitamine kahjustas rängalt kõiki rahvuskultuure.

Siberi eestlaste keelelist ja kultuurilist identiteeti on toetanud asunike luteri usk, mis on suuresti seotud inimeste eneseteadvusega. Usuelu keelustamine enamlaste võimuletuleku järel on põhjustanud aja jooksul usulise identiteedi nõrgenemise.

Etnilise identiteedi ähmastumist tuleb Siberis sagedamini ette 20. sajandi teisel poolel sündinute põlvkondades. Kultuuride kontaktalal elav, sageli ühtlasi segaabiellust sündinud inimene võib samastada end kahe või enama rahvusrühmaga.

20. ja 21. sajandi vahetusel võis Siberi eestlasi leida: 1) üksikutes enam-vähem eestikeelseteks jäänud külades; 2) endistes eesti või luteriusulistest asundustes, mis olid muutunud paljurahvuselisteks; 3) väikeste kogukondadena elamas vene külades ja asulates; 4) vene linnades.

Keeleteadlaste hinnangul on keel jätkusuutlik, kui seda antakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale ja kasutatakse igapäevaselt vähemalt koduringis. Oluline on ka sidemete hoidmine emamaaga. Paremini on eesti keele ja kultuuri säilitanud Siberi perifeerse asendiga külad (nt Ülem-Suetuk, Nikolajevka), kus aga elanikkond paratamatult vaneb. Pärimuslikes kogukondades on vanemal põlvkonnal tugev autoriteet ning otsustav roll traditsioonide suunamisel. Etniline kultuur elab neis kogukondades ühelt poolt traditsioonilisel moel, teisalt kogeb paratamatult radikaalseid muutusi, kui nooremad põlvkonnad hülgevad pärimuslikud tavad ning võtavad üle uue asukohamaa omad.

Venemaa soome-ugri rahvaste rahvuskultuuri ja identiteedi tõus pärast Nõukogude Liidu lagunemist on mõjutanud ka eestlaste eneseteadvust. Mõnes Siberi eesti kogukonnas (nt Tomski obl Kaseküla) võib märgata püüdu oma juuri tundma õppida ja tahet oma kultuuri taaselustada. Linnaeestlaste võimalused eestlust hoida sõltuvad suuresti sidemetest koduküla rahvaga, Krasnojarski eeslastele pakub tuge ka eesti selts.

Reisil olek kui olemise viis

Anneli Kõvamees (Tallinna Ülikool)

Tänapäeva maailma iseloomustab liikumine: liiguvad nii asjad, inimesed kui ideed. Iseäranis noorem põlvkond iseloomustab suurem liikuvus: elatakse erinevates maailma piirkondades, olles kodus nii kodumaal kui ka mujal. Tänapäeva maailma üks iseloomustavaid mõisteid on *hyphenated identity*, mis markeerib seda suundumust ilmekalt. Vastandused oma ja võõra, kodu ja välismaa vahel ei ole enam nii teravad (Thompson 2011: 5). Identiteet ei pruugi enam olla nii üheselt määratletav. Need suundumused ühiskonnas leiavad kaardistamist kirjastuse Petrone Print välja antavas „Minu ...” sarjas. On märgitud, et „Selle sarja valguses on ilmne, et endast on hakanud teada andma niisugune utmoodi noorte eestlaste tõug, kes võivad ühel päeval täiest kõrist ja kompleksivabalt „eestlane olen ja eestlaseks jään” laulda, aga järgmisel päeval istuvad nad lennukisse, sõidavad teab kuhu maailma otsa ja jätkavad seal oma igapäevategemisi. Nad on küll eestlased, aga nad on ka eurooplased ja maailmakodanikud, ilma sellest suurt numbrit tegemata. See on globaliseeruva maailma tunnusmärk” (Hellerma 2009). Sarja eesmärgiks on seatud tänapäeva eestlaste kaardistamine (Rudi 2014) ning see võimaldab heita pilku kaasaegse eestlase maailma, kus olulisel kohal on reisimine/rändamine, millest on saanud elustiil ja enese määratlemise alus.

Viited

Hellerma, Kärt 2009. Avanevad ukSED: eestlasest maailmakodanikuks. *Sirp* 20. august.

Rudi, Hanneli 2014. „Minu” raamatute sari kui moodsa maailma eestlase portree. *Postimees* 8. detsember.

Thompson, Carl Edward 2011. *Travel Writing*. Routledge.

Labour of love! Eesti pagulaskirjandusest Austraalias

Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum)

20. sajandi alguse eesti kultuuri mõjutanud nooreestlaste üleskutse „Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!” suurimaks proovikiviks oli kümnete tuhandete eestlaste tegevus paguluses pärast Teist maailmasõda. Sellesse lausesse kätketud mõjuvõimas imperatiiv pani proovile kirjanikud ja kunstnikud, sest eestlaseks olemist tuli üles ehitada „uueks asukohamaaks” saanud Euroopas ja kaugemal.

Mis eristab pagulaskirjandust ja diasporaa kirjandusest ning kuidas seda erisust on manifesteeritud ilukirjanduslikes teostes? Nende küsimuste taustal keskendun eesti pagulaskirjanduse laiemas kontekstis Austraalia eesti kirjandusele ja püüan välja tuua selle eripära. Lähemalt võtan vaatluse alla kunstnik Gunnar Neeme (1918–2005) loomingu *credo* luulekogudes „Kollane vihm” (1976), „Mist of Time” (1976), „Maalit uiman” (1981) ja „The Waves” (1988) ning näidendites „Sõnajala õis” (1964), „Mosaiigid” (1979) ja „Mustade ristide maa” (1987). Neeme laiem tuntus rajaneb tema enam kui 200 „Kalevipoja” pildil, milles kunstnik on nii-öelda tõlkinud rahvuseepose teksti visuaalsete kujundite keelde. Maagilised kodumaastiku kujutused tema pildi- ja sõnaloomingus võimaldavad arutleda rahvustunnetuse seotuse üle keele, ajaloo ja eksientsi süvaküsimustega. Neeme oli rahvusvahelise PEN-klubi liige ja rahvusvaheliselt tegutsev eesti kunstnik Austraalias, ent samal ajal ka rahvuspatrioot, just tema ateljees sündisid Austraalia Eesti päevade kujundused. Neeme loomingu näite varal püüan osutada uurimisvõimalustele, mis võiks pakkuda alternatiivi seni produktiivsetele trauma, mäletamise ja tunnistuse tekstuaalsete mustrite jälgimisele pagulaskirjanduses. (Ettekanne põhineb EKM-i Eesti Kultuuriloolise Arhiivi allikatel.)

Pagulaskirjanduse dialoogid Eestiga

Anneli Mihkelev (Tallinna Ülikool)

Pagulaskirjanduse suhe oma kodumaaga on olnud vastuoluline, ajas muutuv ja igal kirjanikul erinev. Keerulisus ja muutlikkus iseloomustab neid suhteid nii diasporaast kodumaale kui ka vastupidises suunas vaadatuna. Ometi on eksiilis elanud kirjanikud andnud oma loomingu eesti kirjandusse ja kultuuri väga suure ja olulise panuse. Oma ettekandes üritan lahti mõtestada paguluse rolli eesti kirjanduse ja kultuuri kujunemisel. Vaatlen, kuidas on toiminud vastastikused suhted ja kuidas on loodud dialooge nii „oma“ kui ka paguluses paratamatult kokku puutunud „võõra“ kultuuri vahel, kust üldse lähevad piirid „oma“ ja „võõra“ vahel ja kas selline jaotus on tulnud eesti kultuurile kasuks. Gustav Suits on eesti kirjanduse üks mõjukamaid luuletajaid, kelle loomingust suurem osa on kirjutatud väljaspool oma kodumaad. Pagulus on olnud Suitsule peaaegu pidev seisund ja kogemus. See lõi paradoksaalse olukorra, mille poole püüdlmise ta Noor-Eesti 1905. aasta albumi avaloos oli eesti kultuurile eesmärgiks seadnud: Euroopa kultuuri oli ta sisenenud ja oma loomingusse põiminud, kuid eestlaseks olemine toimus peamiselt mälu piltide ja fiktsioonide kaudu. Keerulised ajad ja poliitilised tõmblused löid olukorra, kus pidev välismaal viibimine rikastas loomingut, andis ideid ning laiema maailmapildi, kuid kodumaa eksisteeris suures osas vaid mälestustes. Sellele vaatamata on dialoog Eestiga Suitsu luules üks olulisemaid komponente, ükskõik kus ta ei asunud. Rootsis ilmunud kogumik „Tuli ja tuul“ (1950) on Herbert Salu sõnul üks traagilisemaid eesti keeles kirjutatud raamatuid ning luuletus „Tuul üle mere“ on eredaim näide, kuidas luuletaja peab oma kodumaaga dialoogi: tuule abil on võimalik saada sõnumeid kodumaalt. Sellesse kogusse on koondunud peaaegu kõik Gustav Suitsu luulest tuntud sümbolid, mis on Eestiga seotud ja millel oli oluline tähendus juba 20. sajandi algul, revolutsioonide ja sõdade ajal. Suitsu luule on silmapaistev näide sellest, kuidas toimusid dialoogid Eestiga võõrast kultuuriruumist. „Oma“ ja „võõra“ suhe oli muutunud mitmetähenduslikuks ning väga oluliseks: vastus küsimusele, mis on „oma“ ja mis „võõras“ muutus keerulisemaks, sest paguluses puututi kokku teiste kultuuride mõjuga, autorid võtsid uusi nähtusi üle, kuid publik ei pruukinud mõnikord neid uuendusi omaks võtta. „Oma“ ja „võõra“ küsimus puudutas valusalt ka kodumaad: kas seda paika, kus Kalju Lepiku sõnul „koduaknast irvitab vastu võõra verine

nägu“, saab ikka omaks pidada? Peale mälestuste võeti pagulusse kaasa Eestis ilmunud raamatuid, mille uuesti avaldamine paguluses aitas säilitada kultuurimälu (näiteks Oskar Lutsu looming). Pagulaskogemuse, fantaasia ja koduste mälestuste sümbioos aitas luua uusi põnevaid teoseid, milles ilmnevad dialoogid ja süntees väga erinevatel tasanditel (näiteks August Gailit).

Eesti immigrantide kohanemisest võõrsil

Triinu Ojamaa (Eesti Kirjandusmuuseum)

Minu ettekanne keskendub immigrantide kohanemisele uuel elukohamaal, mis on ühiskonnas jätkuvalt aktuaalne teema. Teoreetilise raamistiku olulisemad punktid:

- Immigrandid eelistavad integreerumist teistele akulturatsoonistrateegiatele (Berry 1992).
- Immigrantide nähtav erinemine takistab nende omaksvõtmist uues ühiskonnas (Padilla & Perez 2003).
- Kohalike elanike tõrjuv hoiak põhjustab immigrantidel akulturatsoonistressi (Berry 2001).
- Edukas kohanemine sõltub nii immigrantide integreerumisvalmidusest kui ka vastuvõtjamaa suhtumisest immigrantidesse (Phinney jt 2001).

Teise maailmasõja järel on eestlased eksiilis välja andnud ajaloolisi koguteoseid organiseeritud tegevusest Kanadas, USAs, Austraalias ja Rootsis. Need kajastavad nt seltsitegevust, haridus- ja kirikuelu. Koguteosed näitavad, et eestlased **pagulasgrupina** on säilitanud oma kultuuri ja samas integreerunud uude ühiskonda. Eesti diasporaahiskonna kiiret väljakujunemist võib nimetada edulooks. **Indiviidi tasandil** on pilt teistsugune. Memuaaridest ja (auto)biograafiatest ilmneb, et lisaks õnnestumistele oli pagulaselus rohkesti tagasilööke, mis põhjustasid akulturatsoonistressi; eriti kehtib see esimese põlvkonna puhul.

Uurimistöö põhjal võib öelda, et kohanemist soodustas eelkõige pagulaste soov integreeruda uude ühiskonda. Nad uskusid, et integreerumine võimaldab teenida elatist, jätkates kodus pooleli jäänud karjääri ning ühtlasi säilitada professionaalset identiteeti, mis on eestlastele etnilise identiteedi kõrval teine tähtis identiteet.

Takistavad tegurid olid halb keeleoskus, lõhe eestlaste kõrge enesehinnangu ja vastuvõtjamaa tõrjuva suhtumise vahel immigrantidesse ning n-ö lapsekingades immigratsioonipoliitika, mis Teise maailmasõja käigus alles hakkas välja kujunema.

Memuaaride, (auto)biograafiate ja ka intervjuude analüüs annab pildi sellest, kuidas üks indiviid – pagulane – lahendas neid probleeme, mis tema ette kerkisid, kui ta püüdis jääda eestlaseks ja olla samas ka nt hea austraallane või kanadalane.

Pagulaste hulgas oli kirjanikke, kunstnikke ja muusikuid; nende kohanemine või kohanematus mõjutas ka nende loomingut. Seega võimaldab individuaalsete kohanemisprotsesside analüüsimine saada sügavamaid kultuuriloolisi teadmisi. Teisalt on Teise maailmasõja im-migratsioonilaine uurimise tulemused lähtealusena kasutatavad uus-migrantide kultuuriliste hoiakute ja kohanemisstrateegiate esiletoomiseks ja interpreteerimiseks.

Viited

- Berry, John W. 1992. Acculturation and Adaptation in a New Society. *Integrational Migration* 30, lk 69–85 (<https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.1992.tb00776.x>).
- Berry, John W. 2001. A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues* 57, lk 615–631 (<https://doi.org/10.1111/0022-4537.00231>).
- Padilla, Amado M. & Perez, William 2003. Acculturation, Social Identity, and Social Cognition: A New Perspective. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* 25, lk 35–55 (<https://doi.org/10.1177/0739986303251694>).
- Phinney, Jean S. & Horenczyk, Gabriel & Liebkind, Karmela & Vedder, Paul 2001. Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective. *Journal of Social Issues* 57, lk 493–510 (<https://doi.org/10.1111/0022-4537.00225>).

Kultuuri materiaalsed väljendused: vene rahvusrühm Eestis

Mare Kõiva (*Eesti Kirjandusmuuseum*)

Kultuuri uurimine pikema perioodi vältel lubab vaadelda stabiilsust ja muutusi, aga ühtlasi arutleda, kas väikesed muutused mõjutavad suu-remaid protsesse. Kas väikesed muutused on võimelised esile kutsuma suuri muutusi ning kui kiiresti selline protsess toimub?

Eri piirkondade vene kultuuri esindajaid intervjuerides on mind huvitanud kultuuri materiaalsed markeerijad, rahvuslikud tegevused ja vähesel määral folkloor. Küsitlustes olid tähtsal kohal mälestusobjektid ja esemed, mida tajutakse slaavipärastena, suhted emakeelse kirjanduse jm loominguga ning slaavipärase õhustiku problemaatika. Võrdluseks on võimalusel küsitud arvamust eestipärasuse kohta; see polnud sihipärane teema, ent pakkus pingetlangetavaid humoristlikke narratiive.

Kuigi kultuurinähtusi võib vaadelda keskuse ja perifeeria võtmes (Appadurai 1986) – ka vene rahvusrühma puhul on see hea lahendus, valisin küsitluse ja tõlgenduste keskmeks materiaalse kultuuri / kultuuri materiaalsuse. Pärisin omanduse ja materiaalse esemete tähenduste kohta, kuna need sümboliseerivad rahvusluse aspekte või on seotud kindla kultuuriruumiga.

Hajusate äärealadega (mitte)materiaalse kultuuri kirjeldamisel oli abi mõistest *atmosfäär* e *õhustik* (Böhme 1993; Ingold 2012). See mõiste on tähenduslikus lähisuhtes identiteediga, selle abil kontseptualiseeritakse maastikke, arhitektuuri, aga ka kodu. Õhustikul on tähendus nii üksikisiku kui rühma jaoks, mistõttu mõiste esineb nt hinnangulistest ja mälestusjuttudes (*õhustik Tartu ülikooli vene filoloogias õppetoolis, meie kodu täitis muusika, mõnus vene toit*). Samas on tegevus seotud esteetika/estetiseerimise protsessiga, mis peegeldub nii avaliku kui ka privaatse ruumi tegevustes ning on seotud soovi ja vajadusega jagada ja esitleda õhustikku sotsiaalse tegevuse või kogemuste kaudu.

Isiklike kogemuste juures ei saa mööda vaadata rühma ühistegevusest. Vene Haridus- ja Heategevusühingute Liit asutati Tallinnas 1923; liit taastati 1988, kuid alles viimastel aastatel on jõutud sõjaeelsete alaorganisatsioonide arvuni (90). Juba need faktid osutavad protsessuaalsetele muutustele kohalikus rahvusrühmas ja viitavad tänase dünaamika erinemisele varasemast diasporaa- ja kultuuriliikumisest.

Samas sarnanevad ühistegevuse pealiinid diasporaakogukondade iseloomuliku käitumisega: põhitegevus on seotud loominguliste kohtumiste, festivalide ja seminaride korraldamisega; olulisel kohal on rahvusliku käsitöö ringid ja näitused; muusika- ja tantsuharrastus ning oma rahvusliku paiga – maja, toa, ruumi loomine. Tuumiku eesmärk on slaavi vaimsuse arendamine ja üks tunnuslik tegevusliin kirjanduse (ilukirjanduse, memuaristika) ja oma ajalehtede avaldamine. On ilmne, et mitmes valdkonnas on formeerunud iseeneslikud eesti-vene kultuuri sümbiootilised või paralleelsed nähtused.

Viited

- Appadurai, Arjun 1986. Theory in Anthropology: Center and Periphery. *Comparative Studies in Society and History*, 28: 2, lk 356–374 (doi:10.1017/S0010417500013906).
- Böhme, Gernot 1993. Atmosphere as the Fundamental Concept of a New Aesthetics. *Thesis Eleven* 1993, 36, lk 113–126 (doi: 10.1177/072551369303600107).
- Ingold, Tim 2011. *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*. London: Routledge.

NARRATIIVIUURINGUTE TÖÖRÜHM (juhid Marina Grišakova, Eda Kalmre)

Internetikasutajad „Kevade” kallal. Stereotüüpide taasloomine ja muutmine

Mare Kalda (Eesti Kirjandusmuuseum)

O. Lutsu „Kevade” on teadupärast üks eesti kultuuri tüvitekstidest. Marin Laak määratleb „Kalevipojast” kirjutades (ajakirjas Keel ja Kirjandus 2013 nr 3) tüvitekstiks sellised teosed, mille ainetel on loodud teisi kunstiteoseid teatri, filmi, muusika ja kaunite kunstide alal, s.t millel on transmeedialised siirded kirjanduslikust prototekstist välja. „Kevade” ainetel kunstiteoste loomine ja uute teoste refleksioon kultuuris kestab. Selle taustal on varju jäänud, kuidas töötab tüvitekstiga rahvas, kellel on oskusi ja ideid rakendada oma loovust just digitaalses keskkonnas. Tänu rahvalike loomesaaduste kättesaadavusele video-keskkondades ja sotsiaalmeedias jõuavad erineva ambitsioonikusega „Kevaded”, aga veelgi sagedamini sealt laenatud ja töödeldud jupid suure vaatajaskonnani. Uurijad on rõhutanud filmi (Tallinnfilm 1969, digitaastatud 2006) olulisust kollektiivses mäletamisprotsessis ja see on ilmne ka rahvalikes töötlustes. Erinevatel ajenditel loodud video-meemides toimub mäng filmis loodud stereotüüpidega: missugune oli/on koolielu, missugune oli/on keegi tegelastest, missugused olid/on noortevahelised ning õpilase ja õpetaja suhted. Sel kombel elustuva tüviteksti (tekstifragmentide) uutes esitustes sisaldub ka 21. sajandi teise kümnendi noorte lugu.

Ivan Belkini (eestistatult Orava) heitlused

Anneli Kõvamees (Tallinna Ülikool)

Andrus Kivirähki „Ivan Orav ehk Minevik kui helesinised mäed“ ilmus eraldi raamatuna esmakordselt 1995. aastal, 2018. aastal ilmus Eesti Vabariigi juubeli puhul järjekordne (täiendatud) trükk. Kivirähki loodud tegelane võtab jätkuvalt sõna Eesti Päevalehe veergudel ja on Andrus Vaariku kehastuses hakanud elama oma elu. Kivirähk pakub uut (karnevaliseeritud) ajaloonägemust ning dekonstrueerib eesti rahvusmüüte. Ivan Oravat – vene nimega õiget eesti meest – iseloomustab äärmusteni ulatuv venelaseviha, mis leiab lahtimängimist kõikvõimalikes uperpallitavates seostes ja situatsioonides. Kivirähki endiselt lugejat/vaatajat kõnetav teos/tegelane pakub läbi huumoriprisma alternatiivi 20. sajandi traumaatilisele ajalookogemusele, mängides oskuslikult oma ja võõra ning vaenlase kujuga.

Popkultuuri dialoog Eestiga Eduard Vilde loomingus

Anneli Mihkelev (Tallinna Ülikool)

Eduard Vildet (1865–1933) on eesti kirjanduskaanonis läbi aegade peetud ennekõike realismi juurutajaks ja viljelejaks, kuid lähemal vaatlusel selgub, et see on liiga kitsas lähenemine tema loomingule. Ilmselt paistab silma, et tema teosed on pigem sünteetilised, kus realistliku elukujutuse kõrval eksisteerib romantiline elutunnetus, et autor on põiminud oma juttudesse anekdootlikke süžeesid, koomikat, satiiri, melodramaatilisust, dramaatilisust ning kõike seda, mida võib leida 19. sajandi populaarsete kirjanike loomingust. Vilde üks lemmikuid oli Mark Twain, kelle teoseid ta tõlkis.

Oma ettekandes plaanin lähemalt vaadelda, kuidas Vilde on loonud oma põnevate süžeedega teoseid, kuidas ta on põiminud omavalhel põnevus- ja krimiromaanidele omaseid elemente ning ajaloolisi ja fiktsionaalseid narratiive. Teiseks eesmärgiks on jälgida, kuidas Vilde on kohandanud tol ajal moodsaid ja populaarseid jooni Eesti oludele, sest isegi siis, kui jutustuste tegevus viib Eestist kaugemale, suurlinnadesse Venemaal, Itaalias, Inglismaal, Saksamaal, on mingit pidi need lood ikka Eestiga seotud. Eduard Vilde oli kirjanik, keda võiks pidada esimeseks euroopalikus mõttes moodsaks Eesti autoriks. Ta oli üks esimesi, kes suutis elatuda ainult kirjanikutööst, kirjutades teoseid, mis pakkusid lugejatele huvi ja põnevust. Vilde otsis oma loomingu jaoks inspiratsiooni laiaast maailmast, hoidis end kursis maailmakirjanduses toimuvaga ega lasknud end häirida provintsialismist ning Eesti väiksusest tingitud piirangutest. Ta põimis oma lugudesse ootamatuid põnevaid seiku, *thrillerlikke* süžeesid, naeru ja koomikat. Tänu sellele saavutas Vilde lugejate seas populaarsuse. Võiks öelda, et Vilde oli kirjanik, kes tutvustas oma loomingu kaudu eesti lugejat popkultuuriga. Ajaviitekirjandus võitis lugejate südameid, haaras kaasa ning soodustas iseenesest tutvumist Euroopas ja Ameerikas levinud moodsate suundumistega. Vilde ei hoidnud oma maailmakirjanduse kogemust üksnes endale, vaid jagas seda oma loomingu kaudu Eesti lugejaga, sest põhiosa tema lugejatest ja publikust oli Eestis. Vilde näikse ikka püüdlevat koju tagasi, võib-olla uut moodi eestlasena: vähemalt dialoog Eestiga on tema loomingus alati olemas.

NÜÜDISKULTUURI (SH MEEDIA)UURINGUTE TÖÖRÜHM (juhid Saša Babič, Liisi Laineste)

Where do we send the other in swearwords?

Saša Babič (Estonian Literary Museum)

Swearwords are expressions, which are labelled as a bad language with taboo lexis, though swearwords do not have literal meaning when used in the swearing expression. What we consider of special importance is that swearing is a highly emotive language that has been present all through the history, remained in our mental dictionary, therefore it can be classified also as part of folklore.

In this research, I aim to focus on swearing forms, where the speaker sends the listener to some place. The comparative analysis of swearing material from Slovenian and Estonian language shows the lexical and structural similarities/differences between two cultures and languages. At the same time it shows similarities with incantations in both languages: Place X is the place of origin, non-existence or chaos, where the unwanted is sent to. There are more than 50 different variants of „go to X” swearwords we can detect in both Estonian and Slovenian language; besides we consider the phrases which carry the idea to negate someone to somewhere but they are in different formulation.

Facebooki reaktsioonid kaks aastat hiljem

Liisi Laineste (Eesti Kirjandusmuuseum)

Ettekanne annab lühikese ülevaate reaktsioonidest Facebooki (FB) keskkonnas kaks aastat pärast FB reaktsiooninuppude (*Like, Love, Haha, Wow, Sad, Angry*) sisseviimist. Uurimismaterjal koosneb viie riigi kõige populaarsemate FB lehekülgede reaktsioonide statistikast aastatel 2016 ja 2018. Uurimus annab ülevaate reaktsiooninuppude kasutamise erinevustest viies riigis/kultuuris (Eesti, Jaapan, Austraalia, USA, Hispaania). Lisaks sellele tulevad vaatluse alla alternatiivsed reaktsioonid: *Classical Art Memes* ja *Medieval Reactions* kui leidlik viis, kuidas näidata emotsioone internetikeskkonnas.

ETV „Suud puhtaks” (15.02.2017) kommentaariumid: Eesti muukeelsed õpilased

Ell Vahtramäe (Tartu Ülikool)

„Suud puhtaks!” on interaktiivne saade, kus vaatajatel on võimalik tunda end osalistena saates. Selleks on avatud eri keskkondades eri formaatidega vaatajafoorumid. Saatel on oma koduleht, Facebooki-leht, Twitteri konto, lisaks kajastavad televisioonisaateid ka teised meediaväljaanded, näiteks saate blogi ilmub *online*-Postimehes; kõikidel *online*-väljaannetel on oma foorumid.

„Suud puhtaks!” 2017. aasta 15. veebruari saates (<https://arhiiv.err.ee/vaata/suud-puhtaks-5/same-series>) arutati, miks olid vene koolide tulemused PISA uuringus viletsamad kui eesti koolidel. Stuudios arutasid etteantud teemal haridusministeeriumi esindajad, haridustöötajad, Eesti avaliku elu tegelased, õpilased, kuid ka televaatajail oli võimalus erinevates kommentaariumides kaasa rääkida. Ettekandes keskendutaksegi nn *vox populile* ehk uuritakse, kuidas nn tavakodanikud probleemi tajuvad ja kuidas väljaütlemised erinevates sotsiaalmeedia kanalites suhestuvad saates kõlanud ekspertide seisukohtadega.

Sotsiaalmeedia erinevad formaadid seavad oma kasutajatele erinevad käitumisnormid, samuti käsitletakse teemat neis mõneti erinevalt: Facebook annab pigem eelhäälestuse, saate kodulehele laekuvad kommentaarid peamiselt telesaate ajal ning on dialoogis saatekülaliste kõnevoorudega, saate blogi avaldanud *online*-meediale reageeritakse pärast saadet. Kuvandi kujunemisele aitavad kaasa ka mujal avaldatud artiklid ja kommentaarid.

Eesti rahvusport huumori ja iroonia mänguväljal

Piret Voolaid (Eesti Kirjandusmuuseum)

Üks tänapäeva võimsaid rahvustundeid esile kutsuv valdkondi on sport, mille mõjuvõim on väga laialdane, ulatudes kujundlikku keelekasutusse. Ettekandes analüüsin rahvusspordi mitmetimõistmist eesti keeleruumis, nii otseses kui ka iroonilises/humoristlikus tähendusplaanis.

Rahvusspordi otsimiseks on Eesti avalikkuses kõlanud pidevalt üleskutseid, sageli on seda vajadust kuulutanud spordiajakirjanikud. Tõsimeelsed ihalused langevad kokku rahvuseluse idee modernistlike vaatenurkadega, milles sport sobib suurnarratiivide konstrueerimiseks. Rahvusspordina on käsitletud suuresti ajaloolistel, kultuuri- ja lokaalspetsiifilistel traditsioonidel põhinevaid spordialasid (nt raskejõustik, suusatamine, pallimängud, motosport jne), millel on Eestis olnud suur harrastajaskond, publik ja eestkõnelejad, neis on saavutatud rahvusvaheliselt kõrgeid kohti, määravaks võib olla ka lokaalne eripära, nt kliima või pinnavormid.

Skaala vastaspoolde paigutuvad aasivad, retoorilised, keelelis-folkloorsed, kohati marginaalsed väljendused (nt tugitoolisport, poliitikutel kirumine, koondamine), mille kaudu iseloomustatakse kohalikke rahvuslikuks peetavaid käitumismustreid ja ühiskonnas levinud stereotüüpe ja hetketrende. Vajadus esitada ükskõik mis spordiala etnilise aspekti kaudu on selgitatav rahvusliku identiteedi ja mentaliteedi loome mehhanismidega ning viitab spordi kultuuriliselt ja sotsiaalselt olulistele tähendusväljadele, samas on sellisel kohati iroonilisel retoorikal rahvusvaheliselt universaalne ühisosa. Uurimuse eesmärk on vaatlusaluste mõistete kaudu neid tähendusvälju selgitada ja avada, tõstes esile rahva keeleloome variatiivsed aspektid ja huumoritaotluse. Sellisel juhul pole sportlikul vaatenurgal mingit tähtsust, oluline on rahvusspordi emotsionaalse kliše kaudu teatud inimlike (sh etnilisteks kvalifitseeruvate) stereotüüpide kuvamine, esiplaanile võivad tõusta nt rahvuslik eneseiroonia, mahlakas sõnakasutus ajakirjanduses jne.

Väljend „(uus) eesti rahvusspordiala on ...“ toimib verbaalse huumoriteooria valguses skriptina, millesse sobitatakse nalja eesmärgil tavatähendusest erinevaid tasandeid. Iroonilise diskursuse favoriidid on tugitoolisport, saunaskäimine ja alkoholitarbimine. Eraldi ilmnevad mitmesugused negatiivsed sõltuvustegevused (nt purjutamine, töönarkomaania, liikluseeskirjade rikkumine), etnilise enesepilke allrühmana esilduvad negatiivsed suhtlemisviisid (nt naabri kadestamine,

võõraviha), samuti stereotüüpiliselt etniliseks peetud isikuomadused (nt meeleheide, liigne muretsemine, vihapidamine). Samas esineb naljaalade hulgas ka neutraalseid hooajategevusi, nt seenelkäimine, hoidiste tegemine, jääpurikate pildistamine.

Uurimuse allikad on 2017. aasta kevadel Tartu koolinoorte seas ja sotsiaalmeedias läbi viidud küsitlus ning rahvusspordi kontekstid viimase kümnendi internetimeediast.

SOOUURINGUTE TÖÖRÜHM (juht Eve Annuk)

Soodiskursuste (ära)kasutamine neoliberalistlikus ja populistlikus retoorikas

Raili Marling (Tartu Ülikool)

Mingis ühiskondlikus raamistikus käibivad loomulikustatud arusaamad naiselikkusest ja mehelikkusest on pideva diskursiivse võitluse objektiks. See võimendub poliitiliste väitluste ajal, mil soodiskursusi kasutatakse erinevate maailmavaadete toestamiseks ja vaidlustamiseks. Ettekandes keskendutakse viimase aastakümne poliitilises retoorikas, sh Eestis, reljeefselt esile tõusnud neoliberalistlikule ja populistlikule retoorikale ning nende vastandlikele soodiskursustega opereerimisele.

Hullud naised nõukogude eesti kirjanduses

Johanna Ross (Tartu Ülikool)

Feministlikus kirjandusuurimuses on üks olulisi motiive olnud hull naistegelane. Sellele pani aluse Sandra Gilberti ja Susan Gubari koostatud 1979. aasta kirjandusteaduslik kogumik „Hull naine pööningul“, mille pealkirjas peetakse silmas Charlotte Brontë romaani „Jane Eyre“ (1847) kõrvaltegelast, pööningule suletud Bertha Masonit. Sestsati on naisautorite tekstides kirjeldatud vaimuhaigusi sageli nähtud ennekõike naise eneseteadvuse allasurumise sümptomite või metafooridena. Rita Felski ilmekas kokkuvõtte: „Allasurutud staatuses naised meeshooldajate pideva valve all. Kirjandus- ja kultuuritekstid kui pääsmatu vangla, mis sulgeb naised mehekeskselt määratletud maailma piiravate müüride vahele. Vastupanu ja keeldumise allasurutud väljendused. Hullus kui naiste viha ja vastikuse sümbol“ („Literature After Feminism“, 2003, lk 64).

Niisugusel taustal on märkimisväärne, et nõukogude eesti olmekirjanduses on samuti olemas hullu naise motiiv, kuid siinsed naised on hullunud – lihtsustatult öeldes – hoopiski liigsest emantsipatsioonist. See öeldakse välja nii selgelt, et vastupidine tõlgendamine tunduks kunstlik. Kirjeldangi ettekandes kolme seesugust „hullu emantsipanti“: Liivit Aimée Beekmani „Valikuvõimalusest“ (1978), Johanna Kenti Aino Perviku „Kaetud laudadest“ (1979) ning Olat Mats Traadi „Ripp-sillast“ (1980).

Ei ole muidugi põhimõtteline probleem, et nõukogude eesti kirjandust ei saa analüüsida täpselt Lääne feminismist üle võetud mudeli alusel. Teemaatilisel motiivil ei pea olema kinnistähendust. Ometi demonstreerib hullude naiste juhtum kujukalt, kui väga sõltuvad humanitaarteadustes kujundatud tööriistad materjalist, mis on nad inspireerinud. Erinevad konnotatsioonislepid samade mõistete või motiivide küljes on üks peamisi valestimõistmiskohti igasuguses dialoogis, nii ka Eesti ja välismaailma dialoogis, kui silmas pidada konverentsi kaustemeat.

USUNDI- JA MÜÜDIUURINGUTE TÖÖRÜHM (juht Tõnno Jonuks)

Aafrika-uuringud Eesti-uuringute osana?

Reet Hiimäe (Eesti Kirjandusmuuseum)

Eestlaste teadmised Sahara-taguse Aafrika kultuurist ja usunditest on valdavalt napid ja stereotüüpsed. Aafrika-uuringutele spetsialiseerunud (kultuuri)teadlasi on Eestis vähe; infokillud, mida pakub meedia, kipuvad piirduma ennastkordavate negatiivsete teemapüstitustega (nälg, haigused, relvakonfliktid, usundilised kurioossumid). Kuigi Aafrika usundite teadusliku uurimisega seostub mitmeid takistusi (kee- le- ja kliimabarjäärid, uurimisvaldkonna hoomamatuna näiv avarus), näen siin siiski dialoogipotentsiaali, seetõttu kutsun oma sõnavõtuga arutlema Aafrika-uuringute võimalikkuse üle Eestis ning mujal valminud temaatiliste uurimuste süsteemsema Eesti lugejale vahendamise mõttekuse üle. Püüan omalt poolt visandada mõned kitsama suunitlusega uurimisperspektiivid ja -põhjused, tuues näiteid Tansaania tänapäevausundist (nt maagiausu, katoliikluse ja islami hübriidvormidest, usundilistest kaitsemehhanismidest) ja võimalikest uurija vaateviisidest, samuti osutan paralleelidele Eesti usundiga.

Usk, mets ja eestlase identiteet

Atko Remmel (Tartu Ülikool)

Tõnno Jonuks (Eesti Kirjandusmuuseum)

Identiteediuuringute jaoks on viimased kümnendid tootnud palju põnevat materjali ja tänuväärset on selle koondamise ja analüüsimisega alustatud juba 1980. aastatel, mil eestlase identiteedist sai põnev allikas nii erinevate usuühenduste kui kirjanike jaoks. Viimase paari aastakümne identiteedikäsitlustes on üheks kesksemaks teemaks olnud loodus ja mets, mis eriti torkab silma „eestlaste kui metsarahva” motiivi laialdase kasutuse tõttu viimasel ajal loodushoidu ja metsandusmajandamispoliitikat puudutavas debatis. Seejuures eeldatakse – nagu paljudegi teiste Eesti rahvusnarratiivis esinevate motiivide puhul – et tegemist on nii reaalsuse peegelduse kui ka väga kaugesse minevikku ulatuva nähtusega.

Nii hakkaski meid huvitama, millal ja millistel asjaoludel said eestlased metsarahvaks. Valisime allikmaterjaliks kaks kirjandusliiki: Eesti ajaloo õpikud ja ambivalentse kogumi tekste, mida võiks pidada eestluse „tüvitekstideks”. Anname ettekandes põgusa esialgse ülevaate, kuidas eestlase kui metsarahva kontseptsioon on kujunenud alates 19. sajandi keskpaigast ning kuidas on muutunud metsa kontseptsioon meie käsitletavates tekstides.

